

Geçmiş,Günümüz ve Gelecekte
Nüfus Gerçeği

Prof. Dr. Salih ŞAHİN

5. Baskı

Prof. Dr. Salih ŞAHİN

GEÇMİŞ, GÜNÜMÜZ VE GELECEKTE NÜFUS GERÇEĞİ

ISBN 978-605-318-017-3
DOI 10.14527/9786053180173

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarına aittir.

© 2020, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. A.Ş.'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayinevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayinevidir**. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

5. Baskı: Aralık 2020, Ankara

Yayın-Proje: Şehriban Türlüdür
Dizgi-Grafik Tasarım: Müge Çetin
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık Reklam San Tic. Ltd. Şti.
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı 48/48 İskitler - Ankara
(0312 341 36 67)

Yayıncı Sertifika No: 36306
Matbaa Sertifika No: 25931

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay/ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50 - 430 67 51
Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

Prof. Dr. Salih ŞAHİN

Nüfus ve yerleşme coğrafyası konularında dersler veren Şahin, coğrafya eğitimi alanında da yurt içinde ve yurt dışında çeşitli toplantılara katılarak çalışmalar yapmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından 2005’de başlatılan çalışmalar çerçevesinde Coğrafya Dersi Öğretim Programı komisyon üyeliği yapan Şahin daha sonraki süreçte öğretmenlere yönelik çok sayıda hizmet içi eğitim faaliyetine ve seminerlere de katılmıştır. Yazar “Coğrafya İnternet Rehberi” ve Servet Karabağ ile birlikte “Türkiye Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası” kitabı ve yine aynı yazarla birlikte “Kuramdan Uygulamaya Coğrafya Eğitimi” isimli kitabının bölüm yazarı ve editörüdür. Bunun yanı sıra Şahin’in, beşeri ve ekonomik coğrafya ile coğrafya eğitimi alanında yayınlanmış makaleleri bulunmaktadır. Ayrıca yazar yurt dışından çok sayıda ortak ülke ile birlikte AB Erasmus projesi koordinatörlüğü ve proje ortaklığı yapmakta olup; yurt içi ve yurt dışında çok sayıda konferansa katılarak alanıyla ilgili tebliğler de sunmaktadır. Halen Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalında Profesör doktor olarak görev yapmaktadır.

*Bugüne gelmemde en büyük paylardan birine sahip olan
Amcam Hasan Memiş ve Eşine*

ÖN SÖZ

Geçen yüzyılda dünyada hemen her alanda çok önemli değişimler yaşanmıştır. Bilimsel ve teknolojik gelişmeler hızla birbirini takip etmiştir. Bu değişim ve gelişmeler insan faaliyetlerini çok yakından etkilemiştir. Bilgi iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin etkisiyle dünya adeta “küresel köy” olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Böylece günümüzde toplumlar birbirleriyle daha çok etkileşim hâlinindedir. Düşüncelerimiz, araştırmalarımız, ürettiklerimiz, sadece kendimiz, çevremiz ve ülkemiz için değil; dünyanın hemen her köşesi için anlam taşımaktadır. Yaşanan değişimler insanın her geçen gün doğayı daha çok kullanmasına neden olmuştur. Hızla artan nüfus, enerji, başta olmak üzere daha çok kaynak ihtiyacı ve tüketimine yol açmıştır. Gelişmelerin etkileriyle yaşam standardı yükselmiş, artan nüfus, bazı çevre sorunlarını da beraberinde getirmiştir.

Dünya nüfusu günümüze kadar sürekli artış eğilimi içinde olmuştur. Ancak özellikle 20. yüzyılda dünya nüfusunda çok önemli gelişmeler yaşanmıştır. İlk olarak 19. yüzyılın hemen başlarında 1 milyar olan dünya nüfusu 20. yüzyılın sonuna geldiğinde 6 milyarı geçmiştir. Geçen 1804 yılda sadece 1 milyarlık artışa karşılık; 2 yüzyılda 5 milyar kişi dünya nüfusuna eklenmiştir. Dünyada nüfusun çok hızlı bir şekilde artması, insanların doğa ile daha fazla etkileşime girmesine neden olmuştur.

Günümüzde bilgiye çabuk ulaşmak birçok kimse için önemlidir. Bilgi iletişim teknolojilerinden ve özellikle internette yararlanmak son derece önem kazanmıştır. Öyle ki, artık dünyanın birçok ülkesine ait nüfus değişkenleri anında izlenebilmektedir. Diğer yandan maalesef nüfusuna ilişkin verilerin tahminlere dayandığı ülkeler de vardır. Nüfus verilerinin çok çabuk değişmesi güncellenmenin sıklıkla yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Beşerî coğrafya çalışmalarında verilerin güncel olması kadar güvenilir olması da önemlidir. Çünkü güvenilir olmayan veriler yanlış sonuçlara götürebilir. Bu nedenle kitapta yeri geldiğinde güncel ve güvenilir verilere yer ve-

rilerek bunlara nasıl ulaşılabileceği ile ilgili bilgi ve web adreslerine yer verilmiştir. Kitaptaki harita, grafik ve tabloların hazırlanmasında başta Birleşmiş Milletler verileri olmak üzere ekte verilen kaynakça ve web adreslerinden yararlanılmıştır.

Kitap içinde konular dünya geneli, kıtalar ve ülkeler bazında ele alınarak, yeri geldiğinde okuyucuların karşılaştırma yapabilmelerini sağlamak için Türkiye'den de örneklere yer verilmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanması sırasında, yerli ve yabancı çok sayıda kaynaktan yararlanılarak, eldeki kaynaklar yeni bir bakış açısıyla ele alınıp konular işlenmeye çalışılmıştır.

Kitap 9 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde coğrafya biliminin nüfus konusuna bakışı hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Bu bağlamda, coğrafya içinde nüfusun önemine yer verilmiştir. Bu bölümde ayrıca nüfus verilerinin geçmişten günümüze nasıl toplandığı açıklanarak veri toplanması sırasında karşılaşılan sorunlara değinilmiştir. İkinci bölümde dünya nüfusunun zaman içindeki gelişim seyri, nedenleri ve sonuçlarıyla açıklanmıştır. Üçüncü bölümde nüfus teori ve politikalarına yer verilmiştir. Dördüncü bölüm nüfus değişiminde etkili olan doğumlar, ölümler ve göçler gibi üç başlık altında ele alınmıştır. Beşinci bölümde nüfus hareketleri başlığı altında göçler konusu ele alınmıştır. Göçün tanımlanması, sınıflandırılması, nedenleri ve sonuçları gibi alt başlıklardan oluşmaktadır. Altıncı bölümde nüfus nitelikleri başlığı altında nüfusun yaş, cinsiyet, eğitim, yaşadığı yerleşim birimi ve işgücü gibi özellikler bakımından durumu ülkeler, kıtalar ve dünya genelinde değerlendirilmiştir. Yedinci bölüm, dünyada nüfusun nerelerde, hangi nedenlerle nasıl bir dağılışı gösterdiği konularına yer verilmiştir. Sekizinci bölümde nüfus konusuna sorun boyutuyla yaklaşılarak özellikle aşırı artan nüfusun ortaya çıkardığı sorunlara yer verilmiştir. Dokuzuncu bölüm, Gelecekte Nüfus başlığını taşımaktadır. Bu bölümde nüfus projeksiyonlarının ne olduğu konusuna kısaca yer verildikten sonra, dünya nüfusunun gelecekteki durumuyla ilgili Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan tahminlere yer verilmiştir.

Kitap hazırlanırken, başlangıçtan tamamlanmasına kadarki süreçte hemen her aşamada çalışmalarını destekleyen ve beni yüreklendiren sevgili kardeşim Sayın Yrd. Doç. Dr. Servet Karabağ'a, en içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca çalışmanın hazırlanmasında yardım ve ilgilerini esirgemeyen arkadaşlarım Dr. Nurcan Demiralp, Yrd. Doç. Dr. Mustafa Öztürk, Dr. Rüya Bayar, Arş. Gör. Ebru Gençtürk ve öğretmen Nazan Karakaş Özüre teşekkür ederim. Kitabın basımını üstlenen Gazi Kitabevi sahibi saygıdeğer Suavi Sarı başta olmak üzere yayınevi çalışanları Yusuf Özalp, Dalokay Keleş ve diğer çalışanlarına minnettarlığımı belirtmek isterim.

Çalışmanın hazırlanma sürecinde maddi ve manevi olarak fedakârlıklar yapan eşim ve çocuklarıma da müteşekkirim.

Salih Şahin-2007

ÜÇÜNCÜ BASKIYA ÖN SÖZ

Hızla değişen dünyada “nüfus” konusu gündemdeki yerini korumaktadır. Bir beşerî coğrafya konusu olarak nüfus ile ilgili konuların öğretiminde istatistik verilerinin kullanımının çok önemli bir yeri vardır. Bu bağlamda eğer çok fazla istatistiki veri kullanılırsa konuların anlatımı sevimsiz bir hâl alabilir ve fazlaca ezbere dayanan bilgilerin öğrenilmesi zorlaşır. Diğer yandan eğer konuların anlatımında çok eski veriler kullanılırsa anlaşılması sıkıcı bir hâl alır. Ayrıca nüfusa ilişkin veriler özellikle son iki yüzyıldan beridir çok hızlı bir şekilde değişmektedir. Türkiye coğrafyacılar tarafından yayın sayısının sınırlı olması ise diğer bir husustur.

Belirtilenlerden hareketle nüfus konularının coğrafi bir bakış ile ele alınmasını içeren bu kitabın ilk baskısından bu yana geçen sürede nüfusa ilişkin verilerde önemli değişiklikler olmuştur. Kitapta söz konusu değişikliklere ilişkin en güncel verilere yer verilmiş tablo ve grafiklerin neredeyse tamamı yenilenmiştir.

Nüfus gerçeği kitabının basımını gerçekleştiren başta Pegem Akademi Genel Müdürü Sayın Servet Sarıkaya olmak üzere, Yayın Yönetmeni Ayşegül Eroğlu'na, Dizgi-Grafik ve tasarımını gerçekleştiren Şermin Demirhan'a kapak tasarımını gerçekleştiren Yılmaz Yücel'e ve emeği geçen tüm Pegem Akademi çalışanlarına teşekkürü borç bilirim.

Kitabın nüfus konusuyla ilgilenen herkese yararlı olmasını dilerim.

Salih ŞAHİN

Ankara, 2015

DÖRDÜNCÜ BASKIYA ÖN SÖZ

Nüfus verileri çok hızlı bir şekilde değişmektedir. Özellikle son iki yüzyıldan beri dünya nüfusuna 6,5 milyar nüfusun eklenmesi bu değişimin göstergesidir. Bu durum nüfus ile ilgili yayınların çok kısa sürede güncellenmesini zorunlu kılmaktadır. Güncel olmayan nüfus verileri ise hem olayları yanlış değerlendirmeler yapmamıza neden olabilir. Kitabın ilk baskısında da belirtildiği gibi bu durum özellikle yapılacak planlamalarda istenilen sonuçların elde edilmesini engelleyebilir. Çünkü yatırım planlarının hazırlanmasında nüfus verileri çok önemli kaynaklardır. Belirtilenlerden hareketle nüfus ile ilgili yayınların sıklıkla güncellenmesinin gereği ortadadır. Bu bağlamda bu kitabın belli aralıklarla yeni baskıları yapılmaktadır. Ayrıca böyle bir kitapta kullanılan verilerin güvenilirliği de önemli bir husustur. Bu nedenle veriler daha çok resmi kurum ve kuruluşlar ile güvenilir kaynaklardan elde edilen istatistikler kullanılmıştır. Kitabın 2. ve 3. baskıları verileri güncelleyerek tıpkı basım şeklinde yapılmıştır. Bu baskılarda güncel haritaları hazırlayan Arş. Gör. Songül Aslan'a teşekkür ederim. Kitabın önceki baskılarının gördüğü ilgi ve kısa sürede tükenmesi, gerekli düzeltmeler ve verilerin güncellenerek yeni baskının yapılması konusunda cesaretlendirmiştir. Böylece kitabın 4. baskısında da yine en güncel ve güvenilir verilerle oluşturulan tablo, grafik ve haritalara yer verilmektedir.

Bu nedenle kitapta yeri geldiğinde güncel ve güvenilir verilere yer verilerek bunlara nasıl ulaşılabileceği ile ilgili bilgi ve web adreslerine yer verilmiştir. Kitaptaki harita, grafik ve tabloların hazırlanmasında başta Birleşmiş Milletler verileri ve Dünya bankası olmak üzere ekte verilen kaynakça ve web adreslerinden yararlanılmıştır. Kitabın bu baskısında son yıllarda ülkemiz açısından çok daha önemli bir boyut kazanan Suriyeli göçü gibi konularla ilgili bazı küçük eklemeler de yapılmıştır. Nüfus Gerçeği kitabı yapılacak eleştiri ve katkılar ile daha da nitelikli hale gelmeyi beklemektedir.

Kitapta yer alan haritaların hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen yüksek lisans öğrencim Okan Ertogra'la teşekkürü borç bilirim. Ayrıca geçmiş yıllarda olduğu gibi kitabın bu baskısının tüm aşamalarını büyük bir titizlikle takip eden Pegem Akademi Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Hizmetleri Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısı Sayın Servet Sarıkaya başta olmak üzere, yayınevinin tüm çalışanlarına teşekkürlerimi sunarım. Diğer tüm akademik çalışmalarında olduğu gibi bu kitabın hazırlanması sırasında da çalışmalarımı büyük bir anlayışla ve sabırla karşılayan eşim ve çocuklarıma da müteşekkirim.

Salih Şahin

Eylül 2018-Ankara

BEŞİNCİ BASKIYA ÖN SÖZ

Beşeri coğrafya içinde önemli bir yere sahip olan nüfus konusunun ele alınmasında çeşitli istatistik verilerinin kullanılması gereklilik hatta zorunluluktur. Bu nedenle istatistik verilerdeki değişkenliğin yayınlara yansıtılması gerekmektedir. Bu anlamda gerek araştırma ve yayınlarda gerekse eğitim öğretimde Diğer yandan özellikle beşeri coğrafya konusuyla ilgili gerek araştırma ve yayınlarda gerekse derslerde öğretim sırasında çok fazla istatistik kullanmak sıkıcı olabileceği gibi güncel olmayan verilerin kullanımı da anlamlı olmamaktadır. Bu nedenle nüfus konusundaki yayınlarda güncel verilerin kullanımı ayrı bir önem taşımaktadır. Belirtilenlerden hareketle bu kitabın yeniden baskılarının yapılmasında diğer bölümlerde çok fazla değişiklik yapılmamasına rağmen verilerin güncellenmesine azami özen gösterilmektedir. Dolayısıyla 5. Baskıda da veriler olabildiğince güncel haliyle yenilenerek ilgililere sunulmuştur.

Kitapta konuların kapsamı dahilinde güncel verilere ve bu verilere daha detaylı bir şekilde ulaşılabilmesi açısından ilgili internet adreslerine yer verilmiştir. Söz konusu verilerin önemli bir kısmı başta Birleşmiş Milletler ve Dünya bankası olmak üzere yeri geldikçe diğer resmi kamu kurum ve kuruluşları ile bilimsel içeriğe sahip site ve kaynaklardan elde edilmiştir.

Bir önceki baskıda olduğu gibi kitaptaki haritaların çoğunu hazırlayan Okan Ertogral'a teşekkürü borç bilirim. Ayrıca geçmiş yıllarda olduğu gibi kitabın bu baskısının tüm aşamalarını büyük bir titizlikle takip eden Pegem Akademi Şirket Müdürü Sayın Servet Sarıkaya başta olmak üzere, yayınevinin tüm çalışanlarına teşekkürlerimi sunarım. Diğer tüm akademik çalışmalarım da olduğu gibi bu kitabın hazırlanması sırasında da çalışmalarımı büyük bir anlayışla ve sabırla karşılayan eşim ve çocuklarıma da müteşekkirim.

Salih Şahin

Aralık 2020-Ankara

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	v
Üçüncü Baskıya Ön Söz	ix
Dördüncü Baskıya Ön Söz	xi
Beşinci Baskıya Ön Söz.....	xiii
Harita Listesi	xvi
Grafik Listesi	xvii
Tablo Listesi.....	xviii
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM NÜFUS VE COĞRAFYA

1.1. Nüfusa Coğrafi Bakış.....	7
1.2. Nüfus Verileri ve Değerlendirilmesi	20
Nüfus ve Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS).....	23
1.2.1. Nüfus Sayımları	25
1.2.2. Geçmişte Nüfus Sayımları.....	29
1.2.3. Günümüzde Nüfus Sayımları	31
1.2.4. Nüfus Sayımlarında Karşılaşılan Sorunlar	34
Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Veri Toplamadaki Yeri.....	39

2. BÖLÜM NÜFUSUN TARİHSEL SEYRİ

2.1. Dünya Nüfusunun Gelişimi.....	41
2.2. Dünya Nüfus Artışında Etkili Olan Faktörler	49
2.3. Demografik Döngü.....	53
Nüfus Patlaması	58

3. BÖLÜM

NÜFUS TEORİLERİ VE POLİTİKALARI

3.1. Nüfus Teorileri	61
3.2. Nüfus Politikaları	71
Japonya ve Nüfus	76

4. BÖLÜM

NÜFUS DEĞİŞKENLERİ

4.1. Nüfus Değişiminde Etkili Olan Faktörler	77
4.1.1. Doğumlar	77
4.1.2. Ölümler.....	89
4.1.3. Göçler.....	101
Sahra Altı Afrika ve Nüfus	101

5. BÖLÜM

NÜFUS HAREKETLERİ

5.1. Göçler	103
5.2. Göçlerin Nedenleri	107
5.3. Göçlerin Sınıflandırılması.....	108
5.4. Göçlerin Sonuçları	117
Geçici Korumamız Altında Suriyeliler	119
Türkiyeden Batı Avrupa Ülkelerine Yapılan Göçler.....	121

6. BÖLÜM

NÜFUS NİTELİKLERİ

6.1. Nüfus Nitelikleri.....	123
6.1.1. Nüfusun Yaş ve Cinsiyet Durumu.....	123

6.1.2. Nüfusun Eğitim Durumu	138
6.1.3. Nüfusun Yerleşim Birimine Göre Durumu	140
6.1.4. Nüfusun Çalışma Durumu	145
Nüfusta Yaşlanma Sorunu	147

7. BÖLÜM

NÜFUSUN DAĞILIŞI

7.1. Nüfusun Dağılışı	149
7.1.1. Yeryüzünde Nüfusun Dağılışını Etkileyen Faktörler.....	153
7.1.2. Kıtalar Göre Nüfus Dağılışı.....	156
7.2. Nüfus Yoğunlukları.....	167
7.2.1. Aritmetik Nüfus Yoğunluğu	167
7.2.2. Fizyolojik Nüfus Yoğunluğu	169
7.2.3. Tarımsal Nüfus Yoğunluğu.....	170
Dünya Nüfusunun İki Devi: Çin ve Hindistan.....	174

8. BÖLÜM

SORUN BOYUTU İLE NÜFUS

8.1. Aşırı Nüfus Artışının Ortaya Çıkardığı Sorunlar	177
Nüfus ve Çevre	188

9. BÖLÜM

GELECEKTE NÜFUS

9.1. Nüfus Projeksiyonları	191
SONUÇ.....	199
KAYNAKÇA	201
DİZİN	213